

3 JAN 1958
DESEMBER/DECEMBER05 (68)
Registernummer P 1957/25

Pretoriana

Kopiereg voorbehou.

Copyright reserved.

INHOUD — CONTENTS

1. Dr. W. Punt: Henk Pierneef.
2. Dr. H. Hanisch: Pretoria in die Steentydperk.
3. Dr. J. Ploeger: Nederlandse Postmuseum.
4. Dr. V. FitzSimons: Kruger House Museum.
5. H. M. Rex: Walter Battiss.
6. Dr. F. J. du T. Spies: Die Skooltuinekompetisie.
7. J. M. Steyn: Elke tuin 'n voortsetting van skeppingsplan.
8. Wisselskild Pretoria-Tuine Laerskool.
9. Anon: From the Slums of Bantule to Saulsville.
10. A. M. Davey: A Macabre Affair.
11. Uit ons Briewebus.
12. Jaarverslag.
13. Annual Report.
14. Ledelys, Donateurs en Adverteerders/List of Members, Donors and Advertisers.

HENK PIERNEEF

*Die doringbome fluister:
Die hand wat skep,
Het ons beklee met luister.*

ANON.

'N **P**AAR maande gelede is die beroemde Afrikaanse kunsskilder in die Ou Kerkhof ter ruste gelê. Hier, waar te midde van die grafte Pretoria se grootste burger, Paul Kruger, begrawe lê, rus ook talle ander van Pierneef se welbekende tydgenote en medestadsburgers.

Henk Pierneef was deur en deur 'n Pretorianer. Hy was besonder trots op ons stad se geskiedenis en tradisies. Die rustige republikeinse dorpie het hy tot die administratiewe hoofstad van die Unie van Suid-Afrika sien groei. Hier aan die ou Staatsgimnasium het hy sy eerste tekenlesse van die Hollandse skoolmeester Hondius gekry. Sy verdere opleiding as skilder het hy vir 'n paar jaar in Holland voortgesit. Na sy terugkeer in Pretoria het hy onder leiding van Frans Oerder, die beroemde landgenoot van sy vader, verder in die skone kuns studeer. Ook van Anton van Wouw het hy hulp en aanmoediging ontvang.

Hy was 'n baanbreker van die Afrikaanse skilderkuns. Soos hy ons inheemse bome kon teken, kon geen ander hom nadoen nie. Sy sterk liefde vir ons landskap, veral die bosveld, kom treffend in sy kunswerke tot uiting.

Teen 'n tipiese Afrikaanse koppie, oordek met inheemse plantegroei, is sy woning „Elangeni” geleë. Werf en naam is nog 'n sprekende bewys van sy groot liefde vir alles wat Afrikaans is.

Ons Genootskap sal hom as lid en kunstenaar altyd in trotse herinnering hou. Etlke jare gelede het hy 'n groot aantal doeke van tipiese wonings van Ou-Pretoria geskilder. Hierdie pragtige versameling skilderye is destyds deur die Stadsraad van Pretoria aangekoop. Die versameling is van besondere kultuur-historiese waarde en vir eeue wat kom sal die burgers van Pretoria 'n getroue beeld hê van die wyse waarop ons voorouers in die eerste eeu van ons stad se bestaan gehuisves was.

Oom Hendrik Pierneef was 'n onderhoudende en humoristiese causeur. Hy kon eindelose staaltjies uit die geskiedenis van Ou-Pretoria

'n Treffende foto van J. H. Pierneef, geneem teen die einde van Maart 1957, 'n paar dae voordat hy die Ere-Doktorsgraad van die Universiteit van Pretoria ontvang het.

Die publikasie van hierdie foto is moontlik gemaak deur 'n skenking van die firma E. Schweikerdt, Kunshandelaars, Kerkstraat, Pretoria.
Foto deur A. J. van der Walt, Posbus 845, Johannesburg.

en sy burgers meedeel. Ook was hy 'n bewonderaar van die groot figure in ons geskiedenis. Tereg het hy dit as 'n leemte beskou dat die beeld van die stigter van Suid-Afrika nie in „Suid-Afrika Huis”, in Londen, pryk nie.

Suid-Afrika en Pretoria het 'n man verloor wat ons land op kunsgebied hoë aansien gegee het.

Mag een van sy geliefde doringbome mettertyd skaduwee oor sy laaste rusplek gee.

W. PUNT.

PRETORIA IN DIE STEENTYDPERK

DIE geskiedenis van Pretoria as 'n dorp en later as 'n stad is nie veel ouer as honderd jaar nie, en dit is die tydperk waarin die Genootskap Oud-Pretoria veral belang stel. As 'n woonplek gaan die geskiedenis van Pretoria egter terug na die verre verlede en, soos ek sal aantoon, lyk dit asof hierdie gebied waarop Pretoria tans staan, al 100,000 of selfs 200,000 jaar gelede by die oermens net so gewild was as wat dit hedendaags is.

Interessant en veelbewoë soos die gekiedenis van Suid-Afrika al was, beslaan die tydperk wat ons geskiedenis noem, maar slegs 'n paar honderd jaar en ons beklee 'n beskeie plekkie langs die ou kultuurlande van Wes-Europa en Asië. Des te ryker is egter Suid-Afrika se voorgeskiedenis en sonder om onbeskeie te wees kan ons beweer dat ons land een van die rykstes ter wêreld is wat oorblyfsels uit die oertyd van die mensdom betref. Terwyl dit in Europa 'n seldsaamheid is om klipwerkтуie teen te kom, is hulle in Suid-Afrika volop. Só ryk is die skatte, dat Suid-Afrika een van die weinige lande is waar dit nie belet is nie om hulle op te tel en te versamel. Wat wel belet is, is om vir hulle te grawe. Sedert die tyd van die „aapmense”, wat in die grotte naby Krugersdorp ontdek is, het op die gebied van die argeologie te speel en dit wil voorkom asof ons stad in die toekoms 'n belangrike plek op die argeologiese kaart van die Unie mense blykbaar in Suid-Afrika gewoon en aan ons 'n ryk erfenis van klipwerkтуie nagelaat. Ons beskik oor die materiaal om 'n leidende rol sal inneem.

Vir 'n lank tydperk stel ek al belang in klipwerkтуie, maar toe ek in 1955 van Johannesburg na Pretoria gekom het, het ek nie verwag nie dat ek in die hoofstad van ons land, en wel binne die munisipale gebied, op 'n afsetting van klipwerkтуie sou afkom, wat as een van die rykstes in die wêreld beskou kan word. Dat hierdie afsetting nie eerder ontdek is nie, toon aan hoe min ons nog van ons verre verlede weet. Die ontdekking

self was nie toevallig nie, maar die resultaat van 'n stelselmatige soektog. My huis staan net onderkant die Wonderboom Hoërskool en toe ek die grond daar gelyk gemaak het, het ek op 'n diepte van omtrent twee voet op klipwerkтуie van die „Stellenbosch-periode” afgekóm. Dit was duidelik dat hulle van hoër op ingespoel was en dus het ek na die oorsprong begin soek, totdat ek die konsentrasie van klipwerkтуie in die klein valleitjie net bokant die skoolgronde gevind het. Waar Voortrekkerweg oor die bult van die Magaliesberg gaan, draai—agter die skoolgronde—'n klein paadjie regs in die vallei af en waar die munisipale waterreservoir is, is die pad in die sy van die vallei ingesny. Gelukkig, want anders sou ons nooit agtergekóm het watter skatte daar onder die oppervlakte begrawe is nie. Ek het in my lewe al baie plekke gesien waar klipwerkтуie volop was, maar ek het nog nooit iets teengekóm wat met daardie valleitjie vergelyk kan word nie. Die pad was bestrooi met klipwerkтуie, wat die padmakers daar uitgegrawe het en ek het duisende derduisende daar opgetel — net betyds, want 'n paar weke later het padskrapers oor die pad gegaan.

Op sommige plekke is die pad van ses tot agt voet diep in die sy van die vallei ingesny en die grootste gedeelte van die klippe in die bank van die pad toon tekens van bewerking. Dis natuurlik nie alles werkтуie nie — baie van die klippe is afvalskilfers wat hulle afgeslaan en weggegooi het, toe hulle die werkтуie gemaak het. Nietemin is die rykdom van materiaal verbasend. Dis ook eienaardig dat heelwat van die afval tekens toon, dat dit wel gebruik is, wat gewoonlik nie die geval is nie. Met 'n bietjie verbeeldingskrag kan mens hom voorstel dat die vleispotte steeds vol was en die mense lui geword het. Hulle het nie altyd die moeite gedoen om behoorlike werkтуie te maak nie.

Op een plek het ek tussen die pad en die bank 'n bietjie gegrawe en tot op 'n diepte van vier voet het nog steeds werkтуie te voorskyn gekóm. Hoe diep hulle gaan, sal eers die opgrawing, wat die Argeologiese Opname besig is om te doen, aantoon. Waarskynlik is die hele afsetting minstens van tien tot twaalf voet diep en rus waarskynlik op diabaas, wat vermoedelik die vloer van die vallei vorm. Diabaasrotse lê net onderkant die waterreservoir langs die pad, en diabaas verskyn ook aan die suidekant van die vallei waar opgrawings in verband met die reservoir gedoen is.

Hierdie vallei is ongetwyfeld die rykste gedeelte van die afsetting, maar ondersoekingswerk wat ek in die afgelope paar maande onderneem het, het aan die lig gebring dat die afsetting baie groter is as wat ons in die begin veronderstel het. Die helling van die voorheuwels vanaf Voortrekkerweg tot bo 14de Laan is bestrooi met dieselfde soort werkтуie wat ons in die vallei aantref. Dit is besonder ryk net bokant 13de en 14de Laan en ek het hier swaar kappers gekry wat tot $7\frac{1}{2}$ pond weeg. Die afstand vanaf Voortrekkerweg is net iets oor 'n halwe myl. Die Parke-afdeling van die Stadsraad was ook so vriendelik om my die sleutel vir die hek, wat na die suidelike deel van die Wonderboomreservaat gaan, te leen. Die gras is hier so ruig dat dit moeilik is om te sê, hoeveel materiaal in hierdie

area is, maar dit is daar, tot by die omheining naby die Apiesrivier. Daar was heelwat materiaal by die ou pad wat regop na die Fort gaan en in die sloot langs die pad, tot op 'n diepte van drie voet, waar hulle regstreeks op leiklip lê. Die aanduidings is dat ons oor die hele gebied, van die Apiesrivier tot by 14de Laan die materiaal tot op 'n diepte van drie voet kry, en dit oor 'n afstand van meer as 'n myl. Sonder oordrywing kan ons dus vasstel dat Pretoria besonder gelukkig is om so 'n groot en ryk afsetting binne sy munisipale gebied te hê, en dit in 'n gebied waarvan die grootste gedeelte waarskynlik nooit bebou sal word nie, en ons kan nie dankbaar genoeg wees dat die Stadsraad van Pretoria, op versoek van die Direkteur van die Argeologiese Opname, onmiddellik ingewillig het om 'n deel van die vallei te omhein sodat dit altyd vir ondersoekingswerk beskikbaar sal wees.

Revil Mason van die Argeologiese Opname, wat oor die sestig myl langs die Magaliesberg te voet gestap het, het my vertel dat die Wonderboom afsetting blykbaar die enigste afsetting van die „Stellenboschkultuur” binne die Magaliesberg is en die vraag doen hom dus voor hoekom juis Wonderboom so gewild by die oermens was.

Die vernaamste oorsaak was waarskynlik die rykdom aan wildsbokke. Daar is vandag nog permanente water in die Moot en dis bekend dat daar waar Pretoria nou staan, moerasse en vleie was. Dit het dus waarskynlik van wildsbokke gewemel. Revil Mason het ook daarop gewys dat in die oertyd allig dieselfde groot wildtrekke plaasgevind het wat die eerste blanke reisigers in Suid-Afrika beskryf het. Dis moontlik dat by die begin van die winter groot troppe wild van die suurveld tussen Johannesburg en die Vaalrivier na die soetveld van die Bosveld getrek het, en vir hierdie wildsbokke was die Magaliesberg-reeks wat 80 myl lank is, soos 'n groot slagboom. In die hele bergketting is daar net omtrent 'n halfdosyn poorte waar die wildtroppe kon deurkom en een van hulle was die Wonderboompoort. As dit so was, kan mens hom voorstel dat die wildsbokke hier in Pretoria op sekere tye van die jaar by die honderdduisende saamgedrom het.

Die terrein naby Wonderboom Hoërskool waar dr. Hanisch, die amateur-argeoloog, die opspraakwekkende argeologiese ontdekking gedoen het. Hierdie foto is geneem tydens 'n proefopgraving wat deur die Argeologiese Opname in April 1957 onderneem is. Op die foto verskyn: Bo links: Mnr. P. Beaumont (Argeologiese Opname); dan volg mnr. H. P. H. Behrens (Openbare Skakelbeampte van die Stadsraad van Pretoria); dr. H. M. E. Hanisch (die ontdekker van die terrein); mnr. B. D. Malan (Direkteur van die Argeologiese Opname) en mnr. Revil J. Mason (Argeologiese Opname).

'n Skenking van Kuter se Apteek in Transvaliagebou, Sentraalstraat, maak die publikasie van hierdie foto moontlik.

Foto met erkenning aan die Stadsraad van Pretoria.

Die valleittjie self, wat 100,000 jaar gelede waarskynlik dig bebos was, het ook goeie beskerming verleen teen die koue winterwinde van die Hoëveld en van die Witwatersrand, wat waarskynlik 'n bykomstige aantreklikheid van juis hierdie gebied was. Vanaf die voorheuwels kon hulle die vlaktes maklik dophou.

'n Derde punt is waarskynlik die feit dat geskikte materiaal vir die vervaardiging van klipwerktuie byderhand was. Hulle het in die „Stellenbosch-periode” gewoonlik besonder harde materiaal gebruik en die Magaliesberg kwartsiete wat orals bo by die voorheuwels te voorskyn kom, het blykbaar besonder goed aan die vereistes van daardie ou jagters voldoen. As u vir 'n wandeling langs die dagsoom van kwartsiete op die voorheuwels gaan, let gerus op watter reusagtige stukke hulle van die rotse afgeslaan het. Hoe hulle dit reggekry het, bly vir my nog 'n raaisel want nêrens het ek hamerklippe gekry wat hulle vir hierdie doel kon gebruik nie. Die paar hamerklippe wat ek in die vallei gevind het, was net goed genoeg om 'n paar skilfers van 'n werktuig af te slaan, maar hulle kon daarmee beslis nie die rotse self breek nie.

Ongelukkig sal ons waarskynlik nooit kan vasstel wie die mense was wat daar gelewe het nie. Ons het tot nog toe geen spore van beendere gekry nie, en dit is onwaarskynlik dat ons hulle daarbo sal ontdek. Die droë Suid-Afrikaanse klimaat is nie geskik vir die bewaring van beendere nie, en aan my is vertel dat die Magaliesberg kwartsiete 'n besonder hoë suurgehalte het sodat beendere nog vinniger vergaan as wat dit elders in die Unie die geval is.

Een interessante aspek van die Wonderboom-materiaal is die aanwezigheid van groot getalle voorbereide kerns van die „Viktoria Wes-tipe”. 'n Kern is nie self 'n werktuig nie, maar 'n klip wat voorberei is sodat daarvan 'n werktuig afgeslaan kon word. Die kern is daarna weggegooi. Die „Viktoria-Wes” kerne is omtrent 30 jaar gelede in Viktoria-Wes deur 'n amateur-argeoloog ontdek, ene mnr. Jansen, wat magistraat in daardie Karoedorp was. Hulle is later gevind deur die hele Karoo tot in Kimberley en die Vaalrivier, maar hulle was tot dusver uiters skaars benoorde die Vaalrivier. Die „Viktoria-Wes tegniek” was die eerste groot uitvinding wat in Suid-Afrika gemaak is. In Europa word hierdie tegniek vir die eerste keer in die „Levallois” aangetref wat tienduiseende jare later gekom het. Die voordeel van hierdie tegniek is dat 'n baie groter verskeidenheid werktuig-tipes gemaak kan word. Die werktuie kan ook dunner en fyner afgewerk word as wat moontlik sou wees indien 'n klip self tot 'n werktuig verwerk word. Hoewel die „Victoria-Wes tegniek” nie nuut is nie, is dit darem tog van belang dat ons nou hier in die Transvaal 'n plek gekry het, waar dit op groot skaal aangewend is en wat dus 'n skakel vorm tussen die „Karoo” en die „Rhodesiese Stellenbosch” waar dit ook bekend was.

Die kenmerkende werktuig van die „Stellenbosch-periode” is die hand-
pik (handaxe). Hierdie implement het ons in groot getalle gekry, van